

INGLIZ TILINI O'QITISHDA KOMMUNIKATIV YONDASHUVNING
SAMARADORLIGI

O.Sh.Uralov

O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

Annotatsiya. *Mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'qitishda kommunikativ yondashuvning ahamiyati, undan foydalanish usullari va bu usul orqali talabalar til ko'nikmalarining rivojlanishiga erishish yo'llari tahlil qilinadi. Bugungi globallashuv davrida ingliz tilida samarali muloqot qila olish ko'nikmasi har bir talaba uchun muhim sanaladi. Shu sababli, dars jarayonlarida kommunikativ metodlar, rolli o'yinlar, munozaralar, autentik materiallar va interaktiv topshiriqlardan foydalanish bo'yicha tavsiyalar beriladi.*

Kalit so'zlar: *kommunikativ yondashuv, oliy ta'lim, ingliz tili, til ko'nikmalari, interaktiv usullar, autentik materiallar.*

KIRISH

Bugungi globallashuv va raqamli taraqqiyot sharoitida ingliz tili dunyodagi eng muhim vositalardan biriga aylangan. U nafaqat xalqaro muloqot tili, balki ilm-fan, zamonaviy texnologiyalar, xalqaro biznes, diplomatiya va ta'lim sohalarida asosiy aloqa vositasi sifatida xizmat qilmoqda. Ayniqsa, O'zbekistonning xalqaro maydondagi integratsion jarayonlarda faol ishtirok etishi, xorijiy davlatlar bilan ilmiy va madaniy hamkorlikni kengaytirayotgani ingliz tilini o'rganish va uni o'qitish masalasini dolzarb mavzulardan biriga aylantirmoqda.

Oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'rgatish jarayoni endilikda faqatgina grammatik qoidalarini yodlash, lug'at boyligini oshirish yoki tarjima qilish bilan chegaralanib qolmayapti. Zamonaviy til o'rgatish metodikasi bu yo'nalishga yangicha kommunikativ yondashuv asosida qarashni taqozo etmoqda. Kommunikativ yondashuvning asosiy maqsadi talabalarni real hayotiy muloqotga tayyorlash, ularni turli ijtimoiy-madaniy va kasbiy kontekstlarda ingliz tilida fikr bildiradi oladigan, muloqot qila oladigan faol shaxs sifatida shakllantirishdir.

An'anaviy darslarda o'qituvchi markazda bo'lib, talabalar passiv axborot oluvchi bo'lsa, kommunikativ yondashuvda esa o'quvchi ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi. Bunda talabalar o'zaro fikr almashadi, muloqot qiladi, rolli o'yinlar, muhokama, debatlar, loyiha asosidagi topshiriqlar orqali tilni real kommunikatsion kontekstda qo'llashga o'rganadi. Bu yondashuv o'z navbatida nafaqat til ko'nikmalarining – tinglab tushunish, so'zlashish, o'qish va yozish – rivojlanishiga xizmat qiladi, balki talabalarni tanqidiy fikrlashga, ijodiy yondashuvga va mustaqil qaror qabul qilishga ham undaydi.

Shu boisdan, oliy ta'lim tizimida ingliz tilini samarali o'qitish uchun kommunikativ yondashuvni amaliyotga joriy etish zarurati tobora ortib bormoqda. Ushbu maqolada aynan oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'qitishda kommunikativ yondashuvning mazmun-mohiyati, uni tatbiq etishning eng samarali shakllari, mavjud muammolar va ularning yechimlari tahlil qilinadi. Shuningdek, kommunikativ metodlar orqali talabalar til kompetensiyasini rivojlantirish imkoniyatlari ilmiy-nazariy hamda amaliy nuqtai nazardan ko'rib chiqiladi.

1. Kommunikativ yondashuvning nazariy asoslari

Kommunikativ til o'rgatish yondashuvi XX asrning ikkinchi yarmida til o'qitish sohasida yuzaga kelgan muhim burilishlardan biri sifatida shakllandi. An'anaviy grammatik tarjima va struktural metodlarning talabalar tomonidan tilni amaliyotda erkin qo'llashda yetarlicha samaradorlikka erisha olmasligi sababli yangi yondashuvlarga ehtiyoj tug'ildi. Shu davrda tilni o'rganish jarayonidan ko'ra, uni real kommunikatsion vaziyatlarda faol foydalanishga o'rgatish g'oyasi asosiy tamoyil sifatida ilgari surildi. Bu yondashuv til o'rgatishni nafaqat grammatika va lug'atni yodlash, balki tilni jonli muloqot vositasi sifatida o'rganishga yo'naltiradi.

Kommunikativ yondashuv nazariy asoslaridan biri sifatida Dell Hymes tomonidan ishlab chiqilgan "kommunikativ kompetensiya" tushunchasi muhim ahamiyat kasb etadi. Hymes til bilimini faqat grammatik qoidalarining to'g'ri qo'llanishi bilan cheklab qolmay, balki tilni ijtimoiy va madaniy kontekstda samarali ishlatish ko'nikmalarini ham o'z ichiga olishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, tilni bilish deganda nafaqat grammatik jihatlarni bilish, balki turli kommunikatsion vaziyatlarda to'g'ri va samarali muloqot qilish sanaladi.

Keyinchalik, Canale va Swain (1980) ushbu tushunchani yanada rivojlantirib, kommunikativ kompetensiyani to'rt asosiy tarkibiy qismga ajratdilar. Birinchi tarkibiy qism – grammatik kompetensiya bo'lib, u so'z yasash, so'z tartibi, nutq tovushlari va grammatik qoidalarini bilish hamda to'g'ri qo'llashni anglatadi. Ikkinchi sotsiolingvistik kompetensiya, ya'ni madaniy jihatdan mos va kontekstga muvofiq muloqot shakllarini tushunish va qo'llay olishdir. Bu kompetensiya talabalarga turli madaniy muhitda tilni qanday ishlatish kerakligini o'rgatadi. Uchinchi tarkibiy qism diskursiv kompetensiya bo'lib, u izchil va mantiqan bog'langan matnlar yaratish, fikrlarni mantiqiy tartibda ifodalash ko'nikmasidan iborat. To'rtinchi tarkibiy qism esa strategik kompetensiya bo'lib, bu til bilmaslik yoki til bilan bog'liq qiyinchiliklar paytida kompensatsiya strategiyalaridan masalan, sinonimlardan foydalanish, imo-ishoralar orqali o'z fikrini ifodalash kabi usullardan foydalanishni o'z ichiga oladi.

Kommunikativ yondashuvda eng asosiy diqqat markazi grammatik to'g'rilikdan ko'ra, til orqali mazmunli, samarali va vaziyatga mos muloqot qilishga qaratiladi. Bu yondashuv til o'rganuvchilarga o'z fikrlarini erkin ifodalash, turli kommunikatsion vaziyatlarda muloqotda faol ishtirok etish, va real hayotdagi til vazifalarini bajarish imkonini yaratadi. Shunday qilib, kommunikativ yondashuv nafaqat til o'rganish jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi, balki talabalarni tilni hayotiy maqsadlarda qo'llashga tayyorlaydi.

2. Oliy ta'limda kommunikativ metodlarni qo'llash shakllari

Oliy ta'limda ingliz tilini kommunikativ yondashuv asosida o'qitishda quyidagi metod va shakllar eng samarali deb topilgan. Rolli o'yinlar talabalarni real hayotdagi muloqot holatlarini jonlantirish orqali tilni faol o'zlashtirishga yo'naltiruvchi metoddir. Bu usulda talabalar mehmonxonada xona buyurtma qilish, intervyu jarayoni, aeroportda ro'yxatdan o'tish, shifokor bilan suhbat kabi ijtimoiy muloqot holatlarini bajaradilar. Ushbu metod tilni kontekstda qo'llashga, so'z boyligini amaliy qo'llab ko'rishga, shuningdek, talaffuz va intonatsiyani tabiiylashtirishga yordam beradi.

Debat shaklidagi darslar talabalarni tanqidiy fikrlash, mantiqiy asoslash, fikr bildirish va unga e'tiroz qaytarish kompetensiyalarini rivojlantiradi. Mavzuga asoslangan muhokama orqali talabalar mustaqil fikrlash, faol tinglash va diskussiya madaniyatini o'zlashtiradilar. Bu metod akademik yozuv va nutq ko'nikmalarini mustahkamlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ausentik materiallar – ingliz tilida asl shaklda yaratilgan gazeta maqolalari, video lavhalar, reklama matnlari, intervyular, podkastlar va boshqa multimedia resurslari orqali tilni real hayotiy kontekstda o'rganish imkonini beradi. Bu yondashuv o'quvchilarning tinglab tushunish va o'qib anglash ko'nikmalarini rivojlantiradi, shuningdek, zamonaviy leksik birikmalar va til uslublari bilan tanishtiradi. Juftlik va guruhli ishlanmalar orqali talabalar o'zaro fikr almashish, birgalikda yechim topish, interaktiv muhitda tilni faol qo'llash imkoniga ega bo'ladilar. Bu metod ijtimoiy o'rganish nazariyasiga asoslanadi va til o'rganishda kooperativ yondashuvni rivojlantiradi. Guruhli faoliyatlar talabalarni faollikka undaydi, ijtimoiy muloqot, murosas, va jamoada ishlash madaniyatini shakllantiradi.

Loyiha asosida o'qitish talabalarni ingliz tilida mustaqil yoki guruhli shaklda taqdimot, maqola, tadqiqot yoki ijodiy loyiha tayyorlashga undaydi. Ushbu yondashuv talabalarning ijodkorlik, tanqidiy fikrlash, axborotni izlash va uni mantiqan ifoda etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Til o'rganish jarayonida bu yondashuv faol nutqiy amaliyotga turtki beradi, chuqur o'rganish va tilni o'zlashtirishni tezlashtiradi.

3. Kommunikativ metod orqali rivojlanadigan til ko'nikmalari

Kommunikativ yondashuv asosida ta'lim berishning eng muhim afzalliklaridan biri bu tilning to'rt asosiy ko'nikmasini: tinglab tushunish, so'zlashish, o'qish va yozish faoliyatlarini tizimli va integratsiyalashgan holda shakllantirishidir. Ushbu ko'nikmalar bir-biri bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi va har bir til faoliyati boshqa ko'nikmalarni faollashtiradi. Quyida ushbu ko'nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi kommunikativ metodlarning amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi:

Tinglab tushunish kommunikativ yondashuvda muhim boshlang'ich bosqichlardan biri bo'lib, talabalarning tilga bo'lgan sezgirligini shakllantiradi. Autentik audio va video materiallardan – podkastlar, intervyular, reportajlar, kino va reklama lavhalaridan – foydalanish orqali talabalar real hayotdagi talaffuz, urg'u, ohang va uslubiy farqlarni angelaydilar. Ushbu faoliyat orqali asosiy g'oyani tushunish, kontekstni aniqlash, detallarga e'tibor qaratish, va notanish so'zlarni kontekstdan anglab olish ko'nikmalari rivojlanadi.

So'zlashish – kommunikativ kompetensiyaning asosiy komponentidir. Rolli o'yinlar, munozaralar, muloqotli mashqlar, savol-javoblar orqali talabalar real hayotdagi nutqiy vaziyatlarda faol ishtirok etadilar. Bu jarayonda so'z boyligi kengayadi, grammatik strukturalar avtomatlashtiriladi, talaffuz va intonatsiya yaxshilanadi. Doimiy muloqot amaliyoti esa o'z fikrini aniq va erkin ifoda etish, o'zaro tushunishni ta'minlash kabi ko'nikmalarni shakllantiradi.

O'qish orqali talabalar til strukturasi, leksik boylik va uslubiy xususiyatlarni chuqurroq o'zlashtiradilar. Kommunikativ yondashuvda o'qish faqat ma'lumot olish emas, balki matn ustida ishlash, asosiy va ikkilamchi fikrni ajratish, kontekstual anglash, matn tahlil qilish kabi faoliyatlar orqali amalga oshiriladi. O'quvchilar zamonaviy maqolalar, yangiliklar, veb-sahifalar, forum postlari kabi real hayotga yaqin matnlar bilan ishlash orqali madaniy va til o'ziga xosliklarini angelaydilar.

Yozma nutq ko'nikmasi – o'z fikrini mantiqiy va izchil bayon qilish, grammatika va uslubiy me'yorlarga rioya qilishni talab qiladigan murakkab til faoliyatidir. Kommunikativ metodlarda yozish faqatgina grammatik mashq emas, balki maqsadga yo'naltirilgan ijodiy faoliyat sifatida qaraladi. Talabalar insho, e-mail, ishchi xatlar, referatlar, blog yozuvlari kabi

turli yozma janrlarda o'z fikrlarini ifodalaydilar. Bu jarayon mantiqiy fikrlash, struktura yaratish va tilni samarali qo'llashni talab qiladi.

Ushbu ko'nikmalar alohida emas, balki o'zaro bog'liq holda, integratsiyalashgan shaklda rivojlantiriladi.

4. Kommunikativ yondashuvning kamchiliklari

Har qanday didaktik yondashuv singari, kommunikativ yondashuvning ham afzalliklari bilan bir qatorda, amaliyotda uchraydigan muayyan kamchiliklari mavjud. Bu kamchiliklar o'qitish jarayonini samarali tashkil etish, o'qituvchi va o'quvchi imkoniyatlari, shuningdek, o'quv muhitining real sharoitlari bilan bog'liqdir. Kommunikativ yondashuv ko'proq muloqotga, mazmunli ifodaga va real vaziyatlarda tilni qo'llashga urg'u berar ekan, grammatik bilimlarning chuqur tahlili va mashqlarga kamroq e'tibor qaratiladi. Natijada, ba'zi talabalar grammatik strukturalarni noto'g'ri qo'llash, sintaktik xatolarga yo'l qo'yish va tilni rasmiy shaklda ishlatishda qiynalishlari mumkin.

Kommunikativ yondashuvda o'quvchilarning til ko'nikmalari ko'proq interaktiv faoliyatlar orqali rivojlanadi. Bu esa an'anaviy test yoki yozma ishlar orqali baholashni murakkablashtiradi. Muloqot sifatini, talaffuzdagi nozikliklarni, tinglab tushunish darajasini ob'ektiv baholash doim ham oson emas va ko'p hollarda sub'ektiv qarorlar bilan cheklanadi.

Kommunikativ metodlarni samarali qo'llash o'qituvchidan yuqori darajadagi til bilimlari, metodik mahorat, kreativlik va vaziyatga moslashuvchanlikni talab qiladi. Afsuski, ba'zi holatlarda o'qituvchilarning metodik bilimlari yoki til ko'nikmalari bu yondashuvni to'liq amalga oshirishga imkon bermaydi.

Kommunikativ metodlar erkin fikr bildirish, bahslashish, rolli o'yinlarda faol ishtirok etishni talab qiladi. Lekin ba'zi talabalar psixologik jihatdan bunday uslublarga tayyor emas: uyalish, xatodan qo'rqish, madaniy jihatdan passiv bo'lish kabi omillar kommunikativ mashg'ulotlarning samaradorligini pasaytirishi mumkin.

Kommunikativ metodlar kichik guruhlarda faol ishtirokni talab qilgani sababli, guruhlar sonini maqbul darajada shakllantirish, o'quv xonalarini zamonaviy texnika vositalari proyektor, audio-video qurilmalar, internet bilan ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Kommunikativ ko'nikmalarni baholash uchun an'anaviy testlar bilan bir qatorda portfolio, loyiha ishi, og'zaki taqdimot, muloqot kartalari (rubric) kabi baholash vositalarini joriy etish lozim. Bu nafaqat til ko'nikmalarini to'g'ri o'lchashga, balki talabaning ijodiy va tanqidiy fikrlash salohiyatini ham namoyon etishga xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oliy ta'lim tizimida ingliz tilini o'qitishda kommunikativ yondashuvni qo'llash talabalarning til kompetensiyasini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu usul orqali talabalar faqat grammatik qoidalarni emas, balki real hayotda muloqot qilish malakasini egallaydi. Kelgusida ingliz tili darslarini yanada interaktiv va talaba markazli qilish, o'quvchilarni faol muloqotga jalb etish oliy ta'limdagi eng dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolaveradi.

Kommunikativ metodlar orqali o'quv jarayonini jonlantirish, talabalarda ijtimoiy, madaniy va til kompetensiyalarini shakllantirish va ularning kasbiy muvaffaqiyatlariga zamin yaratish mumkin.

1. Hymes, D. (1972). On Communicative Competence. In J.B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics* (pp. 269–293). Penguin Books.
2. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
3. Richards, J.C., & Rodgers, T.S. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching* (2nd ed.). Cambridge University Press.
4. Savignon, S.J. (2002). *Interpreting Communicative Language Teaching: Contexts and Concerns in Teacher Education*. Yale University Press.
5. Brown, H.D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching* (5th ed.). Pearson Education.
6. Celce-Murcia, M. (2001). *Teaching English as a Second or Foreign Language* (3rd ed.). Heinle & Heinle.
7. Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and Principles in Language Teaching* (2nd ed.). Oxford University Press.
8. Savignon, S. J. (1983). Communicative Competence: Theory and Classroom Practice. *Textbook*, Addison-Wesley.
9. O.Sh.Uralov (2025). [The role of communicative method and CLIL in developing cross-cultural competence and effective language acquisition](#). Educator Insights: Journal of Teaching Theory and Practice, Volume 1, Issue 4, Pages 128-132.
10. O.Sh.Uralov (2025). [Developing intercultural competence in students: a key to global citizenship](#). FARS International Journal of Education, Social Science & Humanities. Volume 13, Issue 5, Pages 51-56.